

Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Erişim Sorunları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma*

A Study on Information Retrieval Problems of Visually Impaired University Students

Aynur AYDIN**

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler üretilen bilgi miktarını artırmakta ve çeşitli ortamlarda sunulan bilgiye erişebilmek giderek daha önemli hale gelmektedir. Çok çeşitli ve çok yönlü bilgiye gereksinimleri olan görme engelli üniversite öğrencileri öğrenimleri süresince farklı formatlarda bilgiye erişim alanında problemler yaşamaktadırlar. Çalışma kapsamında görme engelli üniversite öğrencilerinin kullandıkları bilgi kaynakları, kütüphaneler, üniversite kütüphanelerinden aldıkları hizmetler, üniversite kütüphanelerinin kullanımında yaşadıkları problemler ile web sitelerine ilişkin sorunları araştırılmıştır. Ayrıca, görme engelli öğrencilere yönelik olarak üniversite kütüphaneleri tarafından sağlanan olanaklar, hizmetler, bu konuda yaşanan problemler ve kütüphanelerin ileriye yönelik planları da araştırılmıştır. Bulgular, ülkemizdeki üniversite kütüphanelerinin görme engelli öğrencilerin gereksinimlerini karşılayamadığını, üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik koleksiyon, hizmet ve olanaklar açısından yetersiz olduğunu, üniversite kütüphane web sayfaları tasarlanırken görme engellilerin erişilebilirliğinin göz önüne alınmadığını göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Görme engelliler, Üniversite öğrencileri, Bilgi erişim, Üniversite kütüphaneleri, Kütüphane hizmetleri

Abstract

Developments in information and communication technologies increase the amount of information produced and the importance of access to information in various formats. Visually impaired university students who have various and multi-directional information needs have problems with accessing information in various formats during their education. In this study, information resources, libraries and library services used by visually impaired students, along with the problems they encounter when they use university libraries and library web sites were investigated. Additionally, facilities and services provided by university libraries for the visually impaired students, problems libraries encounter while providing these facilities and services and their future plans were also investigated. The results indicate that information needs of visually impaired students are not satisfied by the university libraries. University libraries are insufficient in terms of developing collection, services and facilities for visually impaired and accessibility of visually impaired is not taken into account while university library web pages are designed.

Keywords: Visually impaired, University students, Information retrieval, University libraries, Library services

* Bu makale Aynur Aydın'ın (2011) yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

** Md.Yrd.; Eti Maden. (aynuraydin@yahoo.com)

Giriş

Günümüzde üretilen bilgi miktarı hızlanarak artmakta, buna karşın bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki sürekli gelişmeler de bilginin üretimi ve erişimi konusunda kolaylıklar sağlamaktadır. Toplumun tüm bireyleri için ihtiyaç duyulan bilgiye zamanında erişmek son derece önemli hale gelmiştir.

Bilgiye erişebilmek ve bilgi teknolojilerinden yararlanabilmek toplum hayatına katılım açısından önemlidir. Bilgi toplumunun gereklerinden biri olan bilgiye erişim etkili iletişim kurabilmeyi gerektirmektedir. Bu iletişim bilgi kaynaklarına ulaşımın bilgisayar kullanımına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bilgi çağının gereklerinden en önemlisi ise, tüm bireyler için her ortamdaki bilgiye erişimi sağlayabilmek ve engellilerin bilgi toplumunun dışında kalmaması gerektiğini düşünen bir toplum yaratmaktır (Subaşıoğlu, 2008, s.410).

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre; dünya nüfusunun %10'unu çeşitli engellere sahip kişiler oluşturmaktadır. Tüm dünyada yaklaşık 45 milyonu tamamen görmeyen olmak üzere toplam 314 milyon görme engelli kişi bulunmaktadır (World Health Organization WHO, 2009). 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçları ise, Türkiye'de toplam nüfus içindeki engelli nüfus oranının %12,29 ve görme engelli kişi sayısının 412.132 olduğunu göstermektedir (Ozida, 2007a). Diğer engelli grupları içinde görme engellilerin yaşantılarını bağımsız bir biçimde sürdürebilmeleri için daha fazla desteğe ihtiyaçları vardır.

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" 30 Mart 2007'de Türkiye tarafından da imzalanmış ve 5825 sayılı kanunla onaylanarak 18 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ozida, 2007b). Söz konusu sözleşmenin amacı, "engelli bireylerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak ve sağlamak" olarak belirtilmiştir.

Görme engelliler de diğer bireyler gibi eğitim, yaşam boyu öğrenim, iş ve toplum hayatına katılım ve benzeri nedenlerden ötürü bilgiye erişim ihtiyacı duymaktadırlar. Ancak, dünyada yayımlanan kitapların %95'inin Braille, büyük baskı ve ses gibi görme engellilerin okuyabileceği erişilebilir formatlarda olmadığı (Brazier, 2007, s.864; Epp, 2006, s.411) göz önünde bulundurulduğunda görme engellilerin bilgi erişim ihtiyaçlarını kolaylıkla karşıladıkları söylenemez.

Engellilere yönelik ekipman ve yazılımların gelişmesi görme engellilerin de bilgiye erişimini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. İnternet'in gelişimi ve kullanımı görme engelli bireyler için sadece bilgiye erişim olanaklarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda onlara yeni bir bilgi ve iletişim ortamı da sağlamıştır. Ancak web ortamındaki bilgi giderek daha fazla görselleşmektedir ve web sitelerinin tasarımı ve gerçekleştirilmesinde görme engelli kullanıcıların gereksinimlerinin göz önünde bulundurulduğunu söylemek güçtür.

Üniversitede eğitim alabilme fırsatını yakalamış görme engelli öğrencilerin ise, diğer görme engelli bireylere göre, daha çeşitli ve çok yönlü bilgiye ihtiyaçları vardır. Üniversite kütüphaneleri görme engelli öğrencilerin bilgi gereksinimini sağlamak için uygun bir koleksiyon geliştirmek ve çeşitli hizmetler sağlamak durumundadır. Sayıları çok fazla olmamakla birlikte bu kullanıcılar da diğer öğrenciler gibi öğrenimleri sırasında bilgi kaynaklarına erişme ve kütüphane hizmetlerinden yararlanma gereksinimi duymaktadırlar.

Bilgi ve belge yönetimi alanında görme engellilerle ilgili Türkiye’de çok az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Araştırmanın sonuçları, üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik sağladığı koleksiyon, hizmet ve olanaklarla ilgili mevcut durumun ortaya konmasının yanı sıra üniversitelerin görme engelli öğrencilerin bilgi erişim konusundaki ihtiyaçlarını ve sorunlarını daha iyi anlamalarını sağlayacak ve verilecek kütüphane hizmetlerinin planlanmasında ve geliştirilmesinde yardımcı olacaktır.

Görme Engelliler ve Bilgiye Erişim

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan sınıflandırmada, insanlarda görme fonksiyonu düzeyleri; normal görüş, düşük düzeyde görme özürlü, yüksek düzeyde görme özürlü ve körlük olmak üzere dörde ayrılmaktadır (WHO, 2009). Diğer bir tanımlamada görme bozuklukları, merkezi görüş kaybı ve çevresel görüş kaybı olarak iki grupta toplanmıştır. Merkezi görüş kaybı okumayı, çalışmayı ve ayrıntıların seçilebilmesini zorlaştırır. Çevresel görüş kaybı ise, bireyin tek başına hareket etme yeteneğini kısıtlar (Keener, 2004, s.22; Visual, 2009).

Görme duyusunun tamamen veya kısmen kaybindan dolayı görme engellilerin eğitiminin özel araç ve yöntemlerle yapılması gerekmektedir. Teknolojinin de etkisiyle çok değişik seçenekler bugün görme engellilerin eğitimine yardımcı olmaktadır. Körlerin eğitimi de gören bireylerin eğitimi gibi genellikle okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim aşamalarında planlanmaktadır. Bunların yanı sıra orta öğretim düzeyinde meslek eğitimi ve rehabilitasyon çalışmaları da yürütülmektedir (Güleroğlu ve Sümer, 1982, s.71).

Dünyada ilk körler okulu, 1785 yılında Valantin Haouy tarafından Paris’te açılmıştır. Daha sonra İngiltere, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde körler için okullar açılmıştır. 19. yüzyıl sonunda, pek çok ülkede körler için okullar kurulduğu görülmektedir (Enç, 1972, s.20). Günümüzde ABD ve İngiltere’de görme engellilerin eğitimi, hem yasalar hem de yardım kuruluşları tarafından desteklenmektedir. Diğer ülkelerde genellikle özel okullarda eğitim verildiği, ancak gelişmemiş ülkelerde genellikle hiçbir eğitim verilmediği bilinmektedir. UNESCO ve WCWB (Dünya Görme Engelliler Sosyal Yardım Konseyi) gibi uluslararası kuruluşlar da görme engellilerle ilgili çalışmalar yapmaktadır (Kanık, 1994, s.15).

Türkiye’de körlerin eğitimi, ilk kez 1889 yılında İstanbul’da Ticaret Mektebi’nin bir bölümünde başlamıştır. Günümüzde ise, görme engellilere hizmet veren 16 adet görme engelliler ilköğretim okulu bulunmaktadır (Özel Eğitim, 2009). Yatılı eğitim de veren bölgesel görme engelliler ilköğretim okulları ihtiyaca cevap verememektedir. Normal ilköğretim okullarına devam edenler ise, kaynaştırılmış eğitim adı altında derslere diğer öğrencilerle devam ederken, özel eğitim öğretmenleri tarafından verilen bazı dersleri de almaktadır. Görme engelliler ilköğretim okullarında veya normal ilköğretim okullarında öğretim gören görme engelli öğrenciler, eğitim yaşantılarına normal liselerde kaynaştırılmış eğitim alarak devam etmektedir. Okul sayısının az olması, eğitimcilerin ve eğitim araçlarının yetersizliği gibi sorunlar öğrenciler tarafından dile getirilmektedir. Az sayıda öğrenci yükseköğrenime devam edebilmektedir (B. Ceran, kişisel iletişim, 23 Mart 2010).

Görme Engellilere Yönelik Bilgi Kaynakları

Görme engellilerin bilgi ihtiyacının karşılanması için kullanılan kaynaklar, araçlar ve yöntemler kaçınılmaz olarak dokunma ve işitme duyusuna yönelik olarak geliştirilmektedir. Az görenler aynı zamanda görme duyularından da değişik oranlarda yararlanabilmektedirler. Geleneksel formatlar olan Braille ve sesin yanı sıra, günümüzde sayısal teknolojiler ve yazılım programları elektronik metin, büyük baskı gibi daha fazla sayıda formatın kullanımını mümkün kılmaktadır (IFLA, 2005, s.48). Ekran okuyucular, tarayıcılar, Braille monitörler, Braille yazıcılar ve çeşitli büyütücüler gibi yardımcı teknolojiler sayesinde engelli bireyler, yapmakta zorlandıkları pek çok işlemi başkasına bağımlı olmadan gerçekleştirebilme özgürlüğünü kazanmakta ve kendilerini geliştirebilmektedirler (Assistive, 2009).

Görmeyenler tarafından en çok kullanılan basılı kaynak formatı Braille’dir. Bilgisayarların olmadığı dönemlerde kabartma yazılar sivri uçlu özel bir kalemi olan tabletler veya Braille daktilolarla yazılmaktaydı. 70’li yıllardan sonra bilgisayarlar ve yazıcıların kullanılmaya başlanması ile Braille kitapların üretilmesi ve kopyalanması da hızlanmış oldu. Günümüzde, elektronik metinler yazılım programları tarafından Braille kodlara çevrilerek kâğıt üzerine yazdırılmaktadır (IFLA, 2005, s.52). Braille kullanımının diğer bir şekli olan Braille monitörler ise bilgisayar ekranındaki verinin dokunulabilir bir hale getirilmesini sağlar.

Yaygın olarak kullanılan yardımcı teknolojik araçlardan birisi de büyütücülerdir. Bu araçlar; kısmi görüş yardımcıları olarak adlandırılan, portatif olarak ya da gözlüğe veya ekrana iliştilererek kullanılabilen büyüteçler, kapalı devre televizyon sistemleri veya video büyütücüler ve büyütücü yazılım programlarıdır (Lazzaro, 2001, s.34).

“Konuşan kitap” olarak adlandırılan sesli kitaplar geçmişten günümüze plaklar, ses bantları, kasetler ve CD’ler gibi çeşitli formatlarda yer almıştır. 1996 yılında sayısal teknolojiye dönüşüm başlamış, DAISY (Digital Audio Information System) formatında konuşan kitaplar oluşturulmuştur (IFLA, 2005, s.49). Basılı metni yüksek sesle okuyabilen

kitap okuma makineleri ise, günümüzde daha da geliştirilmiş olarak görmeyenlerin kullanımına sunulmaktadır.

Görme engellilerin bilgisayar kullanımını sağlayan ekran okuyucular, bilgiye erişimi kolaylaştıran en önemli araçlardan biridir. Ekran okuyucu programlar sayesinde, görmeyenlerin bilgisayar kullanımı ve internet erişimleri son derece kolaylaşmıştır. Ekranı yer alan metin, grafik, kontrol düğmeleri ve menüler bilgisayarla oluşturulmuş bir ses tarafından okunur. Web sayfalarında ise tab tuşu ile bağlantılar ve başlıklar arasında dolaşabilir (AssProducts, 2009).

Tarayıcılar ise, basılı dokümanların taranarak elektronik metin haline getirilmesini sağlamaktadır. Dokümanları farklı formatlarda kaydetmek ve Braille çıktılarını almak mümkündür.

Görme Engelliler ve Kütüphaneler

Kütüphaneler, diğer insanların olduğu gibi görme engellilerin de bilgiye erişiminin sağlanmasında en önemli kurumlardandır. Görme engelliler, gerek eğitimleri sırasında, gerekse günlük yaşamlarında kütüphaneleri kullanma ihtiyacını duymaktadırlar.

Görmeyenlere yönelik kütüphane hizmetleri, son iki yüzyılda, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gelişmelere paralel olarak artış göstermiştir. ABD'de görme engellilere verilen kütüphane hizmetlerini Kongre Kütüphanesi'nde kurulmuş olan bölüm yürütmektedir. Bu bölüm, ülke çapında işbirliği yaptığı kütüphanelerle ve özel koleksiyonlarla hizmet vermektedir. Yurt dışında görme engellilere yönelik kütüphane hizmetleri sağlamak amacıyla oluşturulan kurumlara örnek olarak; İngiltere'de Körler Ulusal Kütüphanesi ve Körler Kraliyet Ulusal Enstitüsü gösterilebilir (Turgok, 2009). Uluslararası alanda, görme engellilere yönelik kütüphane hizmetleri ile ilgili çalışmalar IFLA tarafından yürütülmektedir. IFLA, kütüphane çalışanlarının bu alanda eğitimi, bilgi alışverişi, standartların ve hizmetlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır (IFLA, 2005, s.17).

Ülkemizde Milli Kütüphane, üniversite, halk ve görme engelli okul kütüphaneleri başta olmak üzere; gönüllü kuruluşlar, okullar ve özel araştırma kütüphaneleri görme engellilerin bilgi kaynağı gereksinimlerini giderebilmek amacıyla kütüphane hizmetleri vermektedir (Kanık, 1994, s.43). Türkiye'de görme engelliler için kütüphane hizmetleri, Milli Kütüphane tarafından 1955 yılında başlatılmıştır. Milli Kütüphanede gönüllü okuyucuların yanısıra ekran okuyucu programlarla da her türlü metin okunmakta, optik tarayıcılarla kitaplar taranıp okutulabilmektedir (Bakırcı, 2009, ss.137-141). Kütüphane hizmetleri ile ilgili önemli çalışmaları başlatan kurumlardan biri de üniversitelerdir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan çalışmalarda görme engelliler için koleksiyon oluşturulmuştur. Üniversitelerde başlatılan bu çalışmaları dernekler izlemiş, bazı dernekler konuşan kitaplıklar oluşturduklarını duyurmuşlardır (Kanık, 1994, s.47).

Günümüzde görme engellilere yönelik kütüphane hizmetleri Milli Kütüphane, Altı Nokta Körler Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İzmir Türkiye Görme Özürlüler Kitaplığı, Bakırköy Belediyesi Körler Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, İzmir Atatürk İl Halk Kütüphanesi, Erzurum ve Eskişehir İl Halk Kütüphaneleri ve ODTÜ Kütüphanesi tarafından verilmektedir (Altı Nokta, 2008; Kazak, 2008; Kaynar, 1992). Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane çevrim içi olarak da hizmet vermektedir (Getem, 2009; KonuşanKitaplık, 2009).

Görme Engelliler ve Web

Braille ve sesli kaynaklardan farklı olanaklara sahip bir olan Web ortamı, engellilerin mekandan bağımsız olarak ihtiyaç duydukları bilgiye erişebilmelerini sağlamakta ve diğer insanlara olan bağımlılıklarını da azaltmaktadır. Ancak web sayfalarının çoğu görme engelli kullanıcıların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan oluşturulmaktadır. Diğer kullanıcıların web sayfalarında karşılarına çıkan problemlere ilave olarak, görme engelli internet kullanıcıları ekran tasarımı, yazı büyüklükleri, renkler, yoğun resim ve grafik kullanımı gibi nedenlerden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmakta ve bu durum web sayfalarının görme engelliler için erişilemez olmasına yol açabilmektedir.

Webin gelişmesi konusunda çalışmalar yapan uluslararası bir kuruluş olan World Wide Web Konsorsiyumu ilkeler, stratejiler ve kaynaklar geliştirerek webin işlevselliğinin artırılmasını, engelliler için erişilebilirliğin geliştirilmesini ve erişilebilirliği destekleyen web teknolojilerinin oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Metodoloji

Çalışmanın evreni, Türkiye'deki tüm üniversite kütüphaneleri ve görme engelli üniversite öğrencileridir. Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi erişim konusundaki sorunlarının ve üniversite kütüphanelerinden aldıkları hizmetlerin belirlenmesi ile sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

Bu amaçla, öncelikle görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi kaynakları, kütüphane, kütüphane hizmetleri ve web kullanımı ile ilgili yaşadıkları problemler araştırılmıştır. Gerekli bilgileri toplamak için görüşme ve anket teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca üniversite kütüphanelerinin görme engelli öğrencilere sağladığı ekipmanlar, programlar, bilgi kaynakları, hizmetler, olanaklar, bu konuda karşılaşılan problemler ve geleceğe ilişkin planları araştırılmıştır. Gerekli bilgileri toplamak üzere üniversite kütüphanelerine anket uygulanmıştır.

Anketlerle elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS ve Excel programları kullanılmıştır.

Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde, önce öğrencilerle yapılan görüşmeler ve anketten elde edilen bulgulara yer verilerek, görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi erişim konusundaki mevcut durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik durumunun saptanması amacıyla üniversite kütüphanelerine uygulanan anketin sonuçlarına yer verilmiştir.

Öğrencilerle Yapılan Görüşmelerin Bulguları

Görüşmeler beş gönüllü görme engelli üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Öğrencilerin üçü lisans, biri yüksek lisans, biri doktora programına devam etmektedir. Yapılan görüşmelerle görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi erişimle ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin genel durum saptanmaya çalışılmıştır. Görüşmelerde görme engelli öğrencilerin bilgi kaynaklarına erişimleri, üniversite kütüphanesi ile olan ilişkileri, web kullanımı, üniversiteden bilgi erişim problemleri konusundaki beklentileri sorgulanmıştır.

Görüşmeler sonucunda, görme engelli üniversite öğrencilerinin kendileri için uygun formatta bilgi kaynaklarına erişim konusunda problemleri olduğu ve üniversite kütüphanelerinin sağladığı hizmetler ve olanaklarla ilgili eksiklikler bulunduğu saptanmıştır. Öğrenciler, web kullanımı sorunları ile ilgili web sitelerinin tasarımının görme engellilere yönelik yapılmadığından, ekran okuyucu programların metin dışındaki bilgileri okuyamadıklarından ve güvenlik kodlarından söz etmişlerdir. Aynı şekilde, arama motorlarının kullanımında çok fazla sorun yaşanmamakla birlikte üniversite kütüphane web sayfaları, katalog ara yüzü ve veri tabanlarının kullanımında genel web siteleri problemlerine benzer sorunlarla karşılaşıldığı belirtilmiştir.

Öğrencilerle Yapılan Anketin Bulguları

Görme engelli öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin ve literatürde yapılmış benzer çalışmaların ışığında ayrıntılı bir anket formu düzenlenmiş ve görme engelli üniversite öğrencilerine ulaştırılmaya çalışılmıştır. Çeşitli kurumlardan öğrencilerin sayısı ve iletişim bilgileri ile ilgili bilgi alınamamıştır. YÖK Engelli Öğrenci Çalışmaları Komisyonu tarafından yapılan bir açıklamada, 2008 yılında, üniversitelerde 1282 görme engelli öğrencinin öğrenim görmekte olduğu belirtilmiştir (YökEngelli, 2010). Tüm çabalara rağmen sonuçta görme engelli üniversite öğrencilerinin kurmuş olduğu, 50 üyeye sahip tartışma listesi aracılığıyla sınırlı sayıda öğrenciye ulaşılabilmiş, ankete 25 üniversite öğrencisinden cevap alınmıştır. Araştırma kapsamında uygulanan soruları yanıtlayan görme engelli öğrenci sayısının azlığı nedeniyle sonuçlar genellenememekle birlikte, bu grup kullanıcıların sorunları konusunda genel bilgi edinmek açısından yararlı olacaktır.

Öğrenciler 13 farklı üniversitede ve 17 farklı bölümde öğrenim görmekte ve tamamı sosyal bilimler alanında eğitim almaktadır. 25 öğrenciden lisans düzeyinde öğrenim görenlerin sayısı 15'tir. 2 öğrenci ön lisans, 3 öğrenci yüksek lisans ve 2 öğrenci de doktora programına devam etmektedir. Anket sorularını yanıtlayanlar arasında 3'de yeni mezun öğrenci bulunmaktadır.

Elde edilen bulgular, bilgisayarın görme engelli öğrenciler tarafından farklı amaçlarla yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Öğrencilerin en çok bilgisayar kullandığı alanlar (elektronik dokümanları okumak, araştırma yapmak ve ödev hazırlamak) üniversite öğrenimlerinde bilgisayarın önemli bir araç olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılar bilgisayarı her gün kullandıklarını ayrıca, çoğunluğunun yazıcı ve tarayıcılardan da yararlandığı saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu ekran okuma programı kullanırken, sadece 3 öğrenci büyütücü program kullandığını belirtmiştir. Bilgisayar kullanımıyla ilgili sorunların genellikle web ile ilgili olduğu görülmektedir.

Görme engelli üniversite öğrencileri tarafından en çok kullanılan formatların bilgisayar aracılığıyla erişilen bilgi kaynakları olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, elektronik (%76), kaset/CD (%68) ve taratma işlemi yoluyla kullanılan normal baskı (%68) formatlarıdır.

Öğrenciler ihtiyaç duydukları halde bulmakta zorlandıkları bilgi kaynağı formatlarını sırasıyla elektronik (%60), Braille (%52), kaset/CD (%48) ve büyük baskı (%8) olarak belirtmişlerdir. Diğer seçeneğinde ise, bulmakta zorlanılan formatlar (%16) kabartma harita ve maketler, sesli kaynaklar ve taramaya uygun materyaller, uzaktan erişim materyalleri, doküsal formatta resim ve grafikler olarak ifade edilmiştir (Tablo I).

Tablo I. Bulmakta Zorlanılan Bilgi Kaynağı Formatları

Bilgi Kaynağı	N	%
Elektronik	15	60
Braille	13	52
Kaset/CD	12	48
Diğer	4	16
Büyük baskı	2	8

Bulgulara göre en çok kullanılan bilgi kaynağı türü kitaplardır (%96). Kitapları sırasıyla web siteleri (%80), dergiler (%72), tezler (%56), danışma kaynakları (%52) ve konferans bildirileri (%40) izlemektedir. İlgili soruda, diğer seçeneği altında 2 kişi (%4) ders sorumlusunun vermiş olduğu fotokopileri ve e-okul kaynaklarını kullanılan kaynak türü olarak belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bulmakta zorlandıkları kaynak türleri sırasıyla dergiler (%60), kitaplar (%52), tezler (%44), konferans bildirileri (%36), danışma kaynakları (%32) ve web

siteleri (%4) oluştururken, diğer seçeneği işaretleyen (%4) ise e-okul materyalleri olarak belirtmiştir (Tablo II). Öğrenciler tezleri ödünç alamadıkları için kullanamadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo II. Bulmakta Zorlanılan Bilgi Kaynağı Türleri

Bilgi Kaynağı	N	%
Dergiler	15	60
Kitaplar	13	52
Tezler	11	44
Konferans bildirimleri	9	36
Danışma kaynakları	8	32
Diğer	2	8
Web siteleri	1	4

Tezlerle ilgili sorun, daha çok öğrencilerin istedikleri kaynağı, ihtiyaç duydukları formatta bulamamalarından kaynaklanmaktadır. Dergilerin günümüzde daha çok elektronik formatta elde edildiği göz önünde bulundurulduğunda; öğrencilerin e-dergi ve veri tabanlarına erişme ve bunları kullanma konusunda sıkıntıları olduğu sonucuna varılabilir.

Araştırma kapsamında görme engelli öğrenciler tarafından en çok kullanılan kütüphane türleri de saptanmaya çalışılmıştır. Bulgular görme engelli üniversite öğrencileri tarafından çok kullanılan kütüphanelerin aynı oranlarla üniversite kütüphaneleri (%47,8) ve çevrim içi kütüphaneler (%47,8) olduğunu göstermektedir. Dernek/vakıf kütüphanesini 1 kişi (%4,3) kullandığını ifade etmiştir.

Öğrencilerin çevrim içi kütüphaneleri üniversite kütüphanelerine tercih etme nedenleri erişim kolaylığı ve uygun formatta kaynakların sayısının daha fazla olması olarak görülmektedir.

Öğrencilere herhangi bir kütüphanede kullanıcı eğitimi alıp almadıkları sorulmuştur. Ankete katılan ve kütüphane kullanan öğrencilerin hiçbiri kullanıcı eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir.

Ankete katılan ve kütüphane kullanan öğrencilerin 15'i (%65,2) üniversite kütüphanesini kullandıklarını, 8'i ise (%34,7) kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Üniversite kütüphanesini kullanmama gerekçelerinden biri olarak belirtilen uygun formatta kaynak yetersizliğinin, bu soruda da neden olarak tekrarlandığı, ayrıca görme engelliler için gerekli donanım bulunmadığının ve görme engellilere uygun düzenleme yapılmadığının da belirtildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında öğrencilere üniversite kütüphanesinde verilen hizmetlerin memnuniyet düzeyleri de sorulmuştur. Katılımcılardan 8 kişi (%34,7) "memnun değilim"

, 6 kişi (%26) "ne memnunum, ne memnun değilim", 5 kişi (%21,7) "hiç memnun değilim", 4 kişi (%17,4) ise "memnunum" yanıtlarını vermişlerdir. "Çok memnunum" yanıtını veren olmamıştır. Hizmetlerden memnun olmayanların oranı %50'nin üzerine çıkmakta, memnun olanların oranı ise %20'ye ulaşmamaktadır.

Üniversite kütüphanelerinin özellikleri ve görme engellilere sağladıkları olanakların saptanması amacıyla yöneltilen soruda alınan yanıtlar Tablo III' de sunulmuştur.

Tablo III. Üniversite Kütüphanelerinin Özellikleri ve Sağladıkları Olanaklar

	N	%
Fiziksel olarak ulaşımı kolay	12	52,2
Görme engellilerle ilgilenen ayrı bir personel var	12	52,2
Kütüphanecilerden/çalışanlardan yardım alabiliyorum	11	47,8
Kütüphanede görme engelliler için ayrı bir bölüm var	10	43,5
Koleksiyon ihtiyaç duyduğum türlerde kaynak içeriyor	7	30,4
Koleksiyon ihtiyaç duyduğum formatlarda kaynak içeriyor	6	26
Çalışma ortamı uygun	6	26
Kataloğu görme engellilere göre tasarlanmış	5	21,7
Web sayfası görme engellilere göre tasarlanmış	5	21,7
Kütüphanede bulunmayan kaynak başka kütüphanelerden getiriliyor	4	17,4
Diğer	3	13
Bina içinde görme engelliler için yönlendirmeler var	2	8,7
Raflarda görme engelliler için yönlendirmeler var	-	-

Katılımcıların öğrenim görmekte olduğu üniversite kütüphanelerinde görme engelliler için sağlanan alternatif formatlar sırasıyla Braille (%47,8), kaset/CD (%47,8), elektronik (%39,1) ve büyük baskı (%4,3) kaynaklardır. 7 kişi ise hiçbir alternatif format sağlanmadığını ifade etmiştir.

Öğrenciler için en çok sağlanan ekipmanların sırasıyla bilgisayar (%56,5), Braille yazıcı (%56,5) ve tarayıcı (%52,2) olduğu anlaşılmaktadır. Yazıcı (%21,7), video monitor (%13), büyüteçler (%8,7) ve Braille monitor (%4,3) az sayıda olmakla beraber sağlanan ekipmanlar arasındadır. 9 (%39,1) kişi herhangi bir ekipman sağlanmadığını belirtmiştir.

Öğrencilerden üniversite kütüphanesi çalışanlarının kendilerine karşı tutumlarını değerlendirmeleri istenmiş, öğrencilerin 12'sinin (%52,2) kütüphane çalışanlarının tutumlarını olumlu, 7'sinin (%30,4) ne olumlu, ne olumsuz, 3'ünün (%13) çok olumlu, 1'inin (%4,3) çok olumsuz bulunduğu saptanmıştır. Üniversite kütüphanesi çalışanlarının tutumlarını olumsuz bulan olmamıştır. Çalışanların tutumlarını olumlu veya çok olumlu bulanların oranı %65,2'dir.

Öğrencilerin üniversite kütüphanesini kullanırken yardıma ihtiyaç duydukları konular ve bununla ilgili hizmet alıp almadıkları da sorulmuştur ve yanıtlar Tablo IV, V'de sunulmuştur.

Tablo IV. Yardıma İhtiyaç Duyulan Konular

Hizmetler	N	%
Doküman taratma	15	65,2
Raflardan kaynak bulma	14	60,9
Kütüphane kataloğundan kaynak arama	14	60,9
Yön bulma	13	56,5
Fotokopi çekirme	11	47,8
Kaynak içinde ilgili bölümü/bilgiyi bulma	10	43,5
E-kitap bulma	7	30,4
Veri tabanlarından kaynak arama	6	26
Kütüphane web sitesini kullanma	5	21,7
Diğer	-	

Tablo V. Yardım Alınabilen Konular

	N	%
Raflardan kaynak bulma	10	43,5
Yön bulma	8	34,7
Kütüphane kataloğundan kaynak arama	8	34,7
Doküman taratma	7	30,4
Fotokopi çekirme	6	26
Kaynak içinde ilgili bölümü/bilgiyi bulma	3	13
Veri tabanlarından kaynak arama	2	8,7
E-kitap bulma	2	8,7
Diğer	1	4,3
Kütüphane web sitesini kullanma	-	

Bulgular katılımcıların üniversite kütüphanesini kullanırken yardıma ihtiyaç duydukları konularda tamamen yardım alamadıklarını göstermektedir. Sağlanan hizmetler ihtiyaçların altında kalmaktadır.

Ankete katılan öğrenciler arasında internetin çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Öğrencilerin tamamı İnternet arama motorlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda %96'sı sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılara öğrenim gördükleri üniversitenin kütüphane kataloğunu kullanıp kullanmadıkları sorulmuş ve katalog kullanımı ile ilgili sorunlar saptanmaya çalışılmıştır.

Ankete katılan görme engelli üniversite öğrencilerinden 7 kişi (%28), üniversite kütüphane kataloğunu sorunsuz kullandığını, 6 öğrenci (%24) ise bazı sorunlar olmasına rağmen kullanabildiğini belirtmiş, bunlardan ikisi bu sorunlarla ilgili olarak kataloğu ancak yardım alarak kullanabildiğini bildirmiştir. Öğrencilerin yarıya yakını ise (12 kişi %48) üniversite kütüphane kataloğunu kullanmadığını ifade etmiştir. Bu son derece yüksek bir orandır. Katalog kullanmama nedenleri ile ilgili olarak 5 kişi yanıt vermiş ve gerekçeler arasında gerekli materyalin İnternette olması nedeniyle ihtiyaç duymadıklarını, görme engelliler için donanım desteği bulunmadığını, genel olarak dersin hocasının tavsiye ettiği kitapları okuttuklarını veya tarattıklarını, kütüphanede uygun materyal olmadığını ve katalogun görme engellilerin kullanımı için uygun olmadığını belirtmişlerdir.

Ankete katılan görme engelli üniversite öğrencilerinden 5'i (%20) elektronik veri tabanlarını sorunsuz kullanabildiklerini, 5'i (%20) bazı sorunlar olmasına rağmen kullanabildiklerini belirtmiştir. Kütüphanelerinin üye olduğu elektronik veri tabanlarını kullanmayanlar ise 11 kişidir (%44).

Genelde web siteleri kullanımında ve üniversite kütüphane web sitelerinde yaşanan problemler olarak öncelikle "resim formatındaki web bileşenleri için açıklamaların olmaması", "web sayfalarının kolaylıkla dolaşılabilir şekilde tasarlanmaması", "ekran okuyucular tarafından algılanamayan web bileşenleri" ve güvenlik kodları için sesli kullanımın sunulmaması belirtilmektedir.

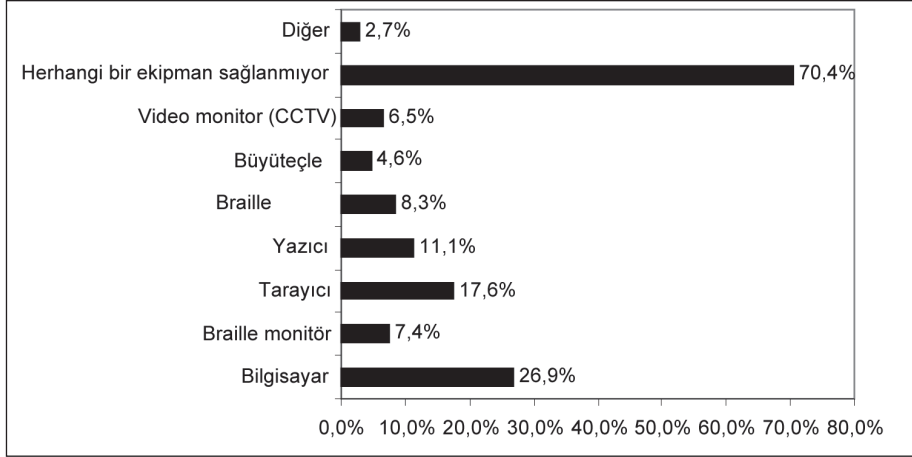
Üniversite Kütüphaneleri ile Yapılan Anketin Bulguları

Araştırma kapsamında ikinci bir anket çalışması da üniversite kütüphanelerine yönelik olarak yapılmıştır. Üniversite kütüphaneleri web anketine 108 üniversite tarafından yanıt verilmiştir. Ülkemizde toplam üniversite sayısı 154, kütüphane ve web sitesine sahip üniversite sayısı ise 132'dir. Anket çalışmasına katılım oranı % 82 olmuştur.

Anketle elde edilen verilerin değerlendirilmesinde frekans dağılımlarına ilişkin grafikler ve tablolar kullanılmıştır. Yeni kurulmuş üniversitelerle daha köklü üniversitelerin bazı açılardan farklılıklar gösterebileceği düşünülerek üniversiteler kuruluş tarihlerine göre (10 yıldan az "yeni" ve 10 yıl ve üstü "eski") gruplanarak, gruplar arası farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına da bakılmıştır. Çapraz tablolar ve Ki kare testi kullanılarak üniversitelerin eski ve yeni olma durumları ile ekipman sağlanması, program sağlanması, kullanıcı eğitimi verilmesi ve alternatif format sağlanması arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Benzer şekilde üniversiteler devlet veya vakıf üniversitesi olmalarına göre de gruplanmış, gruplar arası farklılıklarla ilişkin yeni ve eski üniversitelere yönelik çalışmalar devlet ve vakıf üniversiteleri için de yapılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre ankete katılan üniversitelerin %70,4'ünde (76) görme engelli öğrenciler için herhangi bir ekipman sağlanmamaktadır. Diğer kütüphaneler

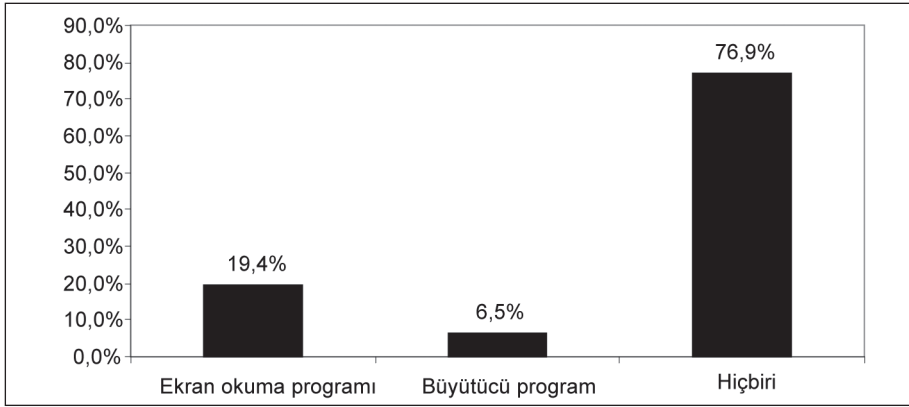
tarafından sağlanan ekipmanlar ise, bilgisayar %26,9 (29), tarayıcı %17,6 (19), yazıcı %11,1 (12), Braille yazıcı %8,3 (9), Braille monitor %7,4 (8), video monitor %6,5 (7), büyüteçler %4,6 (5) olarak saptanmıştır. Diğer seçeneği altında, %2,7 (3) kulaklık, yürüme çubuğu ve Daisy kitap okuma ve kayıt sistemi belirtilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Kütüphanenin Sağladığı Ekipmanlar

Üniversitelerin yaşına göre bir değerlendirme yapıldığında görme engelli öğrencilere ekipman sağlamama oranının yeni üniversitelerde %85'e yükseldiği, nispeten köklü üniversitelerde ise bu oranın daha düşük (%61,8) olduğu görülmektedir. Ki-kare testi ile üniversitelerin yaşı ile görme engelli öğrencilere ekipman sağlama durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Devlet üniversitelerinin %67,6'sında görme engelli öğrencilere herhangi bir ekipman sağlanmamaktadır. Vakıf üniversitelerinde ise bu oran %76,5'dir. Üniversitelerin devlet veya vakıf üniversitesi olması ile görme engelli öğrencilere ekipman sağlama durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır.

Görme engellilerin bilgi erişim amacıyla kullanmaları gereken programların kütüphane tarafından görme engelli öğrencilerin kullanımına sunulup sunulmadığı da araştırılmıştır. Üniversite kütüphanelerinin %76,9'unda (83) hiçbir program sağlanmadığı, %19,4'ü (21) tarafından ekran okuma programları ve %6,5'i (7) tarafından da büyütücü programların öğrencilerin kullanımına sunulduğu görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Kütüphanenin Sağladığı Programlar

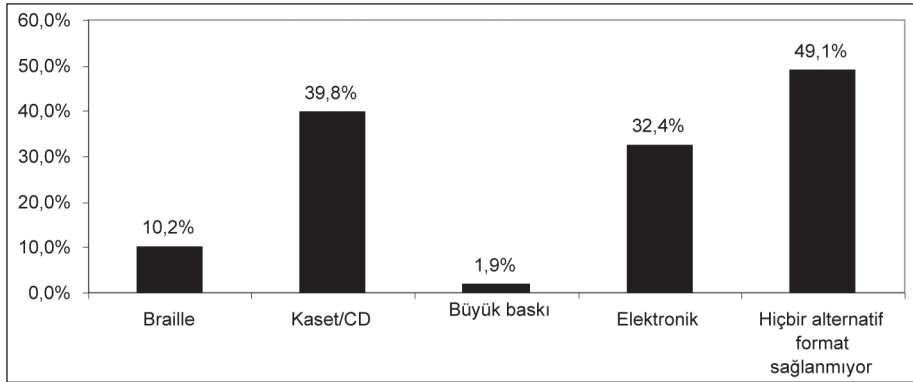
Üniversitelerin yaşına göre bir değerlendirme yapıldığında, yeni üniversitelerin %95'inin, eski üniversitelerin ise %66,2'sinin öğrencilere herhangi bir program sağlamadığı görülmektedir. Görme engelli öğrencilere program sağlanma durumu ile üniversitelerin yaşı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Üniversitelerin devlet veya vakıf üniversitesi olma durumlarına göre bir değerlendirme yapıldığında, devlet üniversitelerinin %74,3'ünde, vakıf üniversitelerinin ise %82,4'ünde öğrencilere herhangi bir program sağlanmadığı görülmektedir. Ki-kare testi ile üniversitelerin devlet veya vakıf üniversitesi olması ile görme engelli öğrencilere program sağlama durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Ankete katılan üniversite kütüphanelerinin sadece %17,6'sında (19) görme engellilere yönelik kullanıcı eğitimi verildiği, %82,4'ünde (89) kullanıcı eğitimi verilmediği görülmektedir (Bkz. Tablo VIII). Üniversite kütüphanelerinin çoğunluğunda görme engelli öğrenciler için kullanıcı eğitimi verilmediği anlaşılmaktadır.

Anketi yanıtlayan üniversiteler içinde yeni üniversitelerin %95'inde, nispeten eski üniversitelerin ise %75'inde kullanıcı eğitimi verilmediği anlaşılmaktadır. Kullanıcı eğitimi ile üniversitelerin yaşı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmış ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Üniversitelerin devlet veya vakıf üniversitesi olması ile görme engelli öğrencilere kullanıcı eğitimi verilmemesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Üniversite kütüphanelerinin yaklaşık yarısında (%49,1-53) görme engelli öğrenciler için hiçbir alternatif format sağlanmadığı görülmektedir. Ankete katılan üniversite kütüphanelerinde görme engelliler için alternatif formatlar ise sırasıyla kaset/CD %39,8 (43), elektronik %32,4 (35), Braille %10,2 (11), büyük baskı %1,9 (2) formatları sağlanmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Kütüphanenin Sağladığı Alternatif Formatlar

Alternatif formatta bilgi kaynağı sağlanması ile üniversitelerin yaşı arasında ve devlet veya vakıf üniversitesi olması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmış ve Ki-kare testi ile anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Üniversite kütüphanelerinin görme engelli öğrencilere yönelik hangi olanaklar sunduğu ve özelliklere sahip olduğu da araştırılmıştır. Kütüphanelerin yarısından fazlasında (%65,7-71) kütüphanede çalışanlar görme engelli öğrencilere yardım etmektedirler. Görme engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik çalışmalar yapma oranı %30,6'dır (33). Kütüphanelerin %25'inde (27) kütüphanede bulunmayan formatta kaynaklar başka kütüphanelerden getirilmektedir. Kütüphanelerin sadece %15,7'sinde (17) kütüphanede görme engelliler için ayrı bir bölüm vardır ve %14,8'inde (16) görme engelliler için ayrı bir koleksiyon oluşturma politikası izlenmektedir. Görme engellilerle ilgilenen ayrı bir personel kütüphanelerin sadece %10,2'inde (11) vardır. Yine kütüphanelerin sadece %4,6'sında (5) katalog ara yüzü ve kütüphane web sitesi görme engellilerin erişimine uygun tasarlanmıştır. Bina içinde görme engelliler için yönlendirmeler bulundurma oranı %1,9 (2), raflarda görme engelliler için yönlendirmeler bulundurma oranı ise %0,9'dır (1). Diğer %0,9 (1) seçeneği altında ise "ihtiyaç duydukları kitabın ilgili bölümleri taranarak yardımcı olunmaktadır" cevabı verilmiştir (Tablo VI).

Tablo VI. Üniversite Kütüphanesinin Olanakları ve Özellikleri

	N	%
Kütüphanede çalışanlar görme engelli öğrencilere yardım etmektedirler	71	65,7
Görme engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır	33	30,6
Kütüphanede bulunmayan formatta kaynaklar başka kütüphanelerden getirilmektedir	27	25
Kütüphanede görme engelliler için ayrı bir bölüm vardır	17	15,7
Görme engelliler için ayrı bir koleksiyon oluşturma politikası izlenmektedir	16	14,8
Görme engellilerle ilgilenen ayrı bir personel vardır	11	10,2
Katalog arayüzü görme engellilerin kullanımına uygun özellikler taşımaktadır	5	4,6
Kütüphane web sitesi görme engellilerin erişimine uygun tasarlanmıştır	5	4,6
Bina içinde görme engelliler için yönlendirmeler vardır	2	1,9
Raflarda görme engelliler için yönlendirmeler vardır	1	0,9
Diğer	1	0,9

Ankete katılanlara üniversite kütüphanelerinde çalışanların görme engelli kullanıcılara hangi alanlarda yardım ettikleri sorgulanmıştır. Elde edilen bulgular kütüphane çalışanlarının görme engelli kullanıcılara sırasıyla %64,8 (70) "raflardan kaynak bulma", %63,9 (69) "kütüphane kataloğundan kaynak arama", %62,0 (67) "yön bulma", %61,1 (66) "veri tabanlarından kaynak arama", %55,6 (60) "fotokopi", %54,6 (59) "kütüphane web sitesini kullanma", %50,9 (55) e-kitap bulma, %49,1 (53) "kaynak içinde ilgili bölümü/bilgiyi bulma", %47,2 (51) "doküman taratmak" alanlarında yardım ettiğini göstermektedir. Kütüphanelerin %34,3'ünde (37) herhangi bir destek sağlanmamaktadır. Diğer %5 (5) seçeneğini işaretleyen kütüphaneler ise "şimdiye kadar herhangi bir görme engelli okuyucu araştırma için kütüphaneye başvurmadı", "kütüphaneci gerektiğinde okuma yapmaktadır", "bilgisayar eğitimi verilmektedir", "zaman zaman gönüllü kişilere sesli okumalar yaptırılmakta ve yapılan okumalar CD-R gibi materyallere kayıt edilerek görme engelli öğrencilerin istifadesine sunulmaktadır", "görme engelli kullanıcılarımız olursa her türlü yardımı yaparız, görme engelli öğrencimiz yoktur" yanıtlarını vermişlerdir (Tablo VII).

"Görme engellilere yönelik koleksiyon geliştirme ve görme engellilere hizmet sunma konularında karşılaştığınız başlıca problemler nelerdir?" sorusuna alınan yanıtlar değerlendirilerek benzer olanlar aynı başlık altında toplanmıştır. Bu konuda 66 üniversite görüşlerini belirtmiş, 42'si ise boş bırakmıştır. Karşılaşılan başlıca problemler şu şekilde sıralanmaktadır: Görme engelli kullanıcı olmadığı ya da çok az sayıda olduğu için üniversite ve kütüphane tarafından oluşturulmuş bir politika mevcut olmayıp herhangi bir çalışma yapılmaması; kullanıcı sayısının az olmasına karşılık görme engellilere yönelik materyal, ekipman ve yazılımlar pahalı olması; yönetimin bütçede engelliler için harcama yapılabilecek bir bölüm ayırmaması; görme engelli kullanıcılara

hizmet sunmak için gereken cihazların bilgi teknolojisinin hızlı gelişimi nedeniyle gereksinim oluncaya kadar kullanılmadan eskimesi olasılığının bulunması; kütüphane binalarının yetersizliği, yetişmiş personel gereksinimi, görme engelli öğrencilerle iletişim kurmanın zorluğu, öğrencilerin ihtiyaçlarını açıkça belirtmemeleri; koleksiyon sınırlı veya yetersiz olması; sesli kitapların oluşturulmasının zaman alması; üniversitede engelli yaşam birimi bulunmasına rağmen koordinasyon eksikliği nedeniyle görme engelli kullanıcıların kütüphanecilere ulaşımının zorlaşması; diğer kurum ve kuruluşlar ile işbirliği çalışmalarının yetersizliği.

Tablo VII. Kütüphane Çalışanlarının Yardım Ettikleri Alanlar

	N	%
Raflardan kaynak bulma	70	64,8
Kütüphane kataloğundan kaynak arama	69	63,9
Yön bulma	67	62,0
Veri tabanlarından kaynak arama	66	61,1
Fotokopi	60	55,6
Kütüphane web sitesini kullanma	59	54,6
E-kitap bulma	55	50,9
Kaynak içinde ilgili bölümü/bilgiyi bulma	53	49,1
Doküman taratmak	51	47,2
Herhangi bir destek sağlanmamaktadır	37	34,3
Diğer	5	5,0

Anket sorularına verilen yanıtların dışında, konu ile ilgili belirtilmek istenen ve bu alanda geleceğe yönelik planlarla ilgili görüşlerde değerlendirilmiştir. Bu soruya 63 üniversite yanıt vermiştir. Başlıca görüşler şunlardır: Görme engellilere yönelik bir çalışma yapılmaması; görme engellilere yönelik planlamaların yapılması, görme engellilere yönelik çalışmalar yapılması ve devam etmesi, engelli birimleri ve görme engellilerle ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği planlanması veya yapılmakta olması.

Çalışma ile elde edilen sonuçlara göre, üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik mevcut durumu Tablo VIII'de özetlenmiştir.

Tablo VIII. Kütüphanelerin Mevcut Durumuna İlişkin Özet Tablo

	Evet		Hayır	
	N	%	N	%
Ekipman sağlanıyor mu?	32	29,6	76	70,4
Program sağlanıyor mu?	25	23,1	83	76,9
Kullanıcı eğitimi veriliyor mu?	19	17,6	89	82,4
Alternatif formatta bilgi kaynağı sağlanıyor mu?	55	50,9	53	49,1
Kütüphanede çalışanlar görme engelli öğrencilere yardımcı oluyor mu?	71	65,7	37	34,3
Görme engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik çalışmalar yapılıyor mu?	33	30,6	75	69,4
Kütüphanede bulunmayan formatta kaynaklar başka kütüphanelerden getiriliyor mu?	27	25,0	81	75,0
Kütüphanede görme engelliler için ayrı bir bölüm var mı?	17	15,7	91	84,3
Görme engelliler için ayrı bir koleksiyon oluşturma politikası izleniyor mu?	16	14,8	92	85,2
Görme engellilerle ilgilenen ayrı bir personel var mı?	11	10,2	97	89,8
Katalog arayüzü görme engellilerin kullanımına uygun özellikler taşıyor mu?	5	4,6	103	95,4
Kütüphane web sitesi görme engellilerin erişimine uygun tasarlanmış mı?	5	4,6	103	95,4
Bina içinde görme engelliler için yönlendirmeler var mı?	2	1,9	106	98,1
Raflarda görme engelliler için yönlendirmeler var mı?	1	0,9	107	99,1

Sonuç

Araştırma kapsamında yapılan çalışmalarla elde edilen bulgulara dayanan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Araştırma bulgularına göre, üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik koleksiyonlarının yetersiz olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 108 üniversite kütüphanesinin yaklaşık yarısı (%49,1) görme engelli öğrenciler için herhangi bir alternatif formatta bilgi kaynağı sağlamadığını belirtmiştir. Nispeten yeni kurulmuş bazı kütüphanelerde bunun nedeni, üniversitede görme engelli öğrenci olmaması ile açıklanmışsa da üniversitelerde sayıları az da olsa görme engelli öğrenciler de eğitim görmektedir. Kütüphanelerin %39,8'inde kaset/CD, %32,4'ünde elektronik kaynaklar, %10,2'sinde Braille ve sadece %1,9'unda büyük baskı kaynak bulunmaktadır. Üniversite kütüphanelerinde düşük bir oranda (%14,8) görme engelli öğrenciler için ayrı bir koleksiyon oluşturma politikası izlenmektedir.

Öğrenci anketinden elde edilen bulgular öğrencilerin çok kullandıkları bilgi kaynaklarının elektronik formattaki kaynaklar olduğu, bunu kaset/CD formatındaki

sesli kaynakların ve normal baskı kitapların izlediği görülmektedir. Normal baskı kitap kullanmaları, söz konusu öğrencilerin kendilerine yönelik formatlarda kaynak bulamamalarının bir sonucudur. Normal baskı kitapların görme engelli öğrenciler tarafından kullanılabilmesi için önce taratılması gerekmektedir. Öğrencilerin bulmakta zorlandıkları bilgi kaynağı formatlarının ise elektronik, Braille ve kaset/CD gibi sesli kaynaklar olduğu görülmüştür.

Kaynak türleri söz konusu olduğunda sorunun daha çok ihtiyaç duyulan kaynak türünü istenen formatta elde edilememesinden kaynaklandığı görülmektedir. Öğrencilerin tezlerle ilgili yaptıkları açıklamalar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, öğrencilerin yarısından fazlasının dergileri bulmakta zorlandıkları kaynak türleri arasında göstermesi görme engelli öğrencilerin e-dergilere ve veri tabanlarına erişme ve bunları kullanma konularında sıkıntıları olabileceğine işaret etmektedir.

Koleksiyon konusundaki eksikler kütüphaneciler tarafından da kabul edilmekte, görme engelli öğrenci sayısının azlığı, söz konusu materyallerin pahalı olması, sesli kitapların oluşturulmasında yaşanan zorluklar ve diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği çalışmalarının yetersizliği bunun başlıca nedenleri olarak gösterilmektedir.

Araştırma kapsamında görme engellilere yönelik koleksiyonları açısından yeni ve eski üniversitelerle, devlet ve vakıf üniversiteleri arasında fark olabileceği düşünülerek aradaki ilişkinin anlamlı olup olmadığı da Ki-kare testi ile sınanmış, her iki durumda da istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Bulgular, üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik sağladıkları hizmetlerin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Üniversite kütüphanelerinin sadece %17,6'sında kullanıcı eğitimi verilmektedir. Anketi yanıtlayan öğrenciler de kullanıcı eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir. Kütüphanelerin sadece %25'inde kütüphanede bulunmayan formatta kaynaklar başka kütüphanelerden getirilmektedir.

Görme engellilerle ilgilenen ayrı bir personel kütüphanelerin sadece %10,2'sinde vardır. Üniversite kütüphanelerinin %65,7'sinde kütüphane çalışanlarının görme engelli öğrencilere yardım ettikleri ve %30,6'sında görme engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Görme engelli öğrencilere raflardan kaynak bulma, kütüphane kataloğundan, yön bulma ve veri tabanlarından kaynak arama, konularında yardım eden kütüphanelerin oranı %60'ın üzerine çıkmaktadır. Fotokopi çekirme, kütüphane web sitesini kullanma, e-kitap bulma, kaynak içinde ilgili bölümü/bilgiyi bulma ve doküman taratma konularında yardımcı olan kütüphanelerin oranı ise %50'ye yakındır.

Üniversite kütüphanesi kataloğunu ve kütüphanenin üye olduğu elektronik veri tabanlarını, ankete katılan öğrencilerin yaklaşık üçte biri sorunsuz kullanmakta, öğrencilerin üçte ikisi bu konuda sorun yaşamaktadır. Öğrenciler veri tabanları

kullanımıyla ilgili sorunları veri tabanlarının yabancı dilde olması, kullanımının karışık olması, arama ve makale indirmenin çok vakit alması ve bu konuda yeterli bilgileri olmadığı gerekçeleriyle açıklamışlardır. Kütüphane kataloğundan ve veri tabanlarından kaynak arama, öğrencilerin yardıma ihtiyaç duydukları konular arasında yer almaktadır. Görme engellilere yönelik kullanıcı eğitimi ihtiyacı bu noktada özellikle kendisini göstermektedir.

Kuruluşu 10 yıldan daha eski olan üniversitelerde görme engellilere kullanıcı eğitimi sağlama oranı nispeten yeni üniversitelere göre daha fazladır. Üniversitelerin devlet veya vakıf üniversitesi olması ile kütüphanede kullanıcı eğitimi verilmesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bulgular üniversite kütüphanelerinin görme engellilere yönelik sağladıkları olanakların yetersiz olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonucunda üniversite kütüphanelerinin %70,4'ünde görme engelli öğrenciler için herhangi bir ekipman, %76,9'unda ise görme engelliler için herhangi bir program sağlanmadığı belirlenmiştir. Ekipman eksikliği öğrencilerin belirttiği problemler arasında da yer almaktadır. Üniversite kütüphanelerinin sadece %15,7'sinde görme engelliler için ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Oysa öğrenciler de kütüphanelerde çalışma ortamı açısından sorun yaşadıklarını, sesli çalışmaları gerektiği için kendileri için ayrı bir bölüme ihtiyaç duyduklarını, ihtiyaçları olduğunu özellikle belirtmişlerdir.

Kütüphanelerden sadece ikisinde bina içinde görme engelliler için yönlendirmelerin olduğu, birinde ise raflarda görme engelliler için yönlendirmelerin bulunduğu belirlenmiştir. Görme engellilere yönelik yönlendirmelerin eksikliği öğrencilerin belirttiği sıkıntılar arasında da yer almaktadır. Kütüphane binalarının yetersiz ve engellilerin erişimine uygun tasarlanmamış olması, görme engellilerin kullanımına uygun ekipmanlarla hizmet sunulacak bir bölüm ayrılamaması hizmet sunma konusunda karşılaşılan problemler arasında kütüphaneciler tarafından da belirtilmektedir.

Kuruluşu 10 yıldan daha eski olan üniversiteler yeni üniversitelere göre görme engelli öğrencilere daha çok ekipman ve program sağlamaktadırlar. Bu durum üniversiteler geliştikçe, görme engelli öğrenci sayısı arttıkça bu konuya daha fazla önem verildiğini göstermesi açısından önemlidir. Buradan nispeten yeni üniversitelerin kaçınılmaz olarak başlangıçta daha çok genel ihtiyaca odaklandıkları sonucu çıkarılabilir. Üniversitelerin devlet veya vakıf üniversitesi olması ile görme engelli öğrencilere yönelik ekipman ve program sağlanma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Çalışmanın bulguları, üniversite kütüphanelerinin web sayfaları tasarlanırken görme engellilerin erişilebilirliğinin göz önüne alınmadığını da ortaya koymaktadır. Üniversite kütüphanelerinden sadece 5'i (%4,6) web sitesinin görme engellilerin erişimine uygun tasarlandığını belirtmiştir. Kütüphane web sayfalarının ve kütüphane katalog arayüzünün görme engellilere göre tasarlanmamış olması görme engelli öğrencilerin

belirttiği problemler arasındadır. Günümüzde kütüphane katalogları genellikle web tabanlı olup kütüphane web sayfası aracılığıyla erişilmektedir. Kütüphane koleksiyonuna erişim açısından vazgeçilmez bilgi erişim araçları olarak tanımlayabileceğimiz kütüphane kataloglarının arayüzlerinin görme engellilere uygun tasarlanmış olması da büyük önem taşımaktadır. Ancak, ankete katılan üniversite kütüphanelerinden sadece %4,6'sı katalog arayüzünün görme engellilerin kullanımına uygun olarak tasarlandığını belirtmiştir.

Üniversite kütüphanesi kataloğunu kullanmayan öğrenciler katalog arayüzünün görme engellilerin kullanıma uygun olmamasını kataloğu kullanmama nedenleri arasında göstermiş ve kütüphane web sitesini yardım almadan kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Benzer bir sorun kütüphane web sitesi aracılığıyla erişilen veri tabanları için de geçerlidir.

Araştırma kapsamında, ankete katılan görme engelli öğrencilerin bilgisayar kullanımıyla ilgili sorunlarının çoğunun web erişilebilirliğiyle ilgili olduğu görülmektedir. Öğrenciler açısından web siteleri kullanımında yaşanan önemli problemlerin resim formatındaki web bileşenleri için açıklamaların olmaması, web sayfalarının kolaylıkla dolaşılabilir şekilde tasarlanmaması, ekran okuyucular tarafından algılamayan web bileşenleri ve güvenlik kodları için ses alternatifinin sunulmamasıdır.

Sonuç olarak, üniversite kütüphanelerinin görme engelli öğrencilerin gereksinimlerini karşılayamadığı görülmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları üniversite kütüphanelerinin yarısında görme engelli öğrenciler için hiçbir alternatif formatta bilgi kaynağı sağlanmadığını ortaya koymuştur. Öğrencilerin bilgi ihtiyacının karşılanması için görme engellilerin kullanabileceği Braille, kaset/CD, elektronik ve büyük baskı gibi farklı formatlarda bilgi kaynakları bulundurulmalıdır.

Ankete katılan görme engelli üniversite öğrencileri tarafından çoğunlukla, bilgisayar aracılığıyla erişilen bilgi kaynaklarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bulgular katılımcı öğrencilerin kütüphane kullanımında çevrim içi kütüphanelerin önemli bir yerinin olduğu göstermektedir. Elektronik kaynaklara erişimin görme engelliler için diğer kaynaklara erişimden daha kolay olması ve elektronik kaynakların daha güncel olması görme engellilerin kullanımına en uygun formatın elektronik ortamda olduğunu göstermektedir. Üniversite kütüphaneleri, görme engelli öğrencileri için gerekli olan kaynakları sayısal ortama aktararak ve seslendirilmelerini sağlayarak bu kullanıcılar için elektronik kütüphane hizmeti verebilirler.

Üniversite kütüphanelerinin çoğunda görme engelli öğrenciler için kullanıcı eğitimi verilmediği anlaşılmaktadır. Kütüphane yerleşimi ve düzeni, bilgi kaynakları, sağlanan hizmetler, katalog ve veri tabanı kullanımı hakkında bilgi verilmeli, uygun formatta bir bilgi dokümanı hazırlanmalıdır.

Üniversite kütüphanelerinde çalışanların görme engelli öğrencilere yardım etmesi, kütüphane tarafından görme engelli öğrencilere sağlanan desteğin başında gelmektedir. Kütüphane çalışanlarının görme engellilere hizmet verebilecek şekilde eğitilmesi bu kullanıcıların gereksinimlerinin anlaşılması ve uygun hizmet sunulması açısından önemlidir.

Tezlerin ödünç verilmemesi görme engelli öğrencilerin tezleri kullanamamasına neden olmaktadır. Bu konuda, görme engellilere yönelik bir uygulama geliştirebilir. Uzun dönemde ise, tezlerin elektronik ortamdan erişilmesi sağlanabilir.

Bulgular, üniversitelerin yaklaşık üçte ikisinde, görme engelli öğrencilerin bilgi erişim ihtiyaçları için herhangi bir ekipman sağlanmadığını göstermektedir. Kütüphanede oluşturulacak görme engelliler bölümünde bilgisayar, tarayıcı, yazıcı, Braille yazıcı ve ekran okuma programı az gören ve görmeyen öğrencilerin bilgi erişim ihtiyaçlarının çoğunun karşılanmasını sağlayacaktır. Zamanla gereksinim ve taleplere göre diğer ekipman ve programlar da eklenebilir. Görme engellilere ait ayrı bir bölümün ve bölüm sorumlusunun olması, çalışmalarını daha rahat sürdürebilmeleri açısından gereklidir.

Görme engelli bireyler de diğer insanlar gibi yaşantılarını başkalarına bağımlı olmadan sürdürmek istemektedirler. Bu nedenle, kütüphane binalarının fiziksel açıdan erişilebilir olması onlar için önem taşımaktadır. Değişikliğin mümkün olmadığı eski kütüphane binalarında en azından görme engelli öğrencilerin yararlanacağı bölüm en kolay ulaşılabilir konumda olmalıdır. Yeni yapılan kütüphanelerde asansörler, merdivenler, kapılar görme engellilerin kullanımına uygun şekilde yapılmalıdır. Tüm kütüphanelerde gerekli yerlerde Braille ve renkli işaretlemeler yapılmalı, kullanıcıların kütüphanenin her bölümüne, kitaplar ve diğer materyallere erişimi kolaylaştırılmalıdır.

Yasal mevzuat gereği üniversitelerde engelli birimleri kurulmaktadır. Engelli birimleri görme engelli öğrencilerin, diğer birimlerle olduğu gibi, kütüphane ile aralarındaki iletişimin sağlanması, öğrenci taleplerinin anlaşılması, ilgili tarafların bir araya getirilerek karşılıklı etkileşim sağlanması konularında koordinasyon sağlayabilirler.

Görme engelliler için uygun formatta bilgi kaynağı sağlayan kurum ve kuruluşlar arasında yapılacak işbirliği çalışmaları, zaman, para ve emek isteyen bu kaynakların paylaşımını kolaylaştıracaktır. Çevrim içi elektronik kütüphanelerde bulunan e-kaynaklar belirlenerek telif hakkına ilişkin mevzuat çerçevesinde, ortak bir bilgi sistemi üzerinden sunulabilir.

Kütüphane web siteleri ve katalogları görme engelliler için erişilebilir olmalıdır.

Ülkemizde görme engellilerin bilgi erişim sorunlarına yönelik çalışmalar az sayıdadır. Bu konuda yapılacak çalışmalar artırılmalı, desteklenmeli, araştırmalardan elde edilen bulgular üniversite kütüphanelerinde görme engelli öğrencilere hizmet sağlanmasında kullanılmalıdır.

Bu araştırmada, görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi erişim sorunları saptanmaya ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Üniversite öğrencileri dışındaki görme engelli kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarına yönelik ve diğer kütüphane türleri üzerine yapılacak çalışmalara da ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

- Altı Nokta. (2008). *Görme engelli kütüphaneleri*. 10 Nisan 2010 tarihinde <http://www.6nokta.org.tr/kutuphaneler.html> adresinden erişildi.
- Assistive. (2009). *Wikipedia*. 16 Mayıs 2009 tarihinde http://en.wikipedia.org/wiki/Assistive_technology adresinden erişildi.
- AssProducts. (2009). *Types of assistive technology products*. 16 Mayıs 2009 tarihinde <http://www.microsoft.com/enable/at/types.aspx> adresinden erişildi.
- Aydın, A. (2011). *Görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgiye erişim sorunları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bakırcı, R. (2009). Milli Kütüphane'de görme engellilere sunulan hizmetler ve gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 10(1), 136-142.
- Brazier, H. (2007). The role and activities of the IFLA libraries for the blind section. *Library Trends*, 55(4), 864-878.
- Enç, M. (1972). *Görme özürlüler: Gelişim, uyum ve eğitimleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Epp, M.A. (2006). Closing the 95 percent gap: Library resource sharing for people with print disabilities. *Library Trends*, 54(3), 411-429.
- GETEM. (2009). *Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı*. 15 Eylül 2009 tarihinde <http://www.getem.boun.edu.tr/> adresinden erişildi.
- Güleroğlu, S. ve Sümer, A. (1982). *Görme özürlüler: Gelişim, uyum ve eğitimleri*. Ankara: Körlük Ortaokulu.
- IFLA. (2005). *Libraries for the blind in the information age: Guidelines for the development*. 20 Mart 2009 tarihinde <http://archive.ifla.org/VII/s31/pub/Profrep86.pdf> adresinden erişildi.
- Kanık, L. (1994). *Görme engellilere yönelik kütüphane hizmetleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kaynar, M. (1992). Görme özürlüler için kütüphane hizmeti. *Türk Kütüphaneciliği*, 6(2), 114-117.
- Kazak, M. (2008). Görme engellilere yönelik kütüphanecilik hizmetlerinde Türkiye'deki son gelişmeler. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 216-221.
- Keener, J.M. (2004). *Internet-based courses: Observations of faculty developers/teacher and students with disabilities at 4-year public institutions in Tennessee*. Yayınlanmamış doktora tezi, East Tennessee State University, Johnson City.
- Konuşan kitaplık. (2009). *Konuşan kitaplık*. 15 Eylül 2009 tarihinde <http://www.mkutup.gov.tr/konusankitap/> adresinden erişildi.

- Lazzaro, J.J. (2001). *Adaptive technologies for learning and work environments*. Chicago: American Library Association.
- Ozida. (2007a). 11 Eylül 2009 tarihinde http://www.ozida.gov.tr/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi.pdf adresinden erişildi.
- Ozida. (2007b). 18 Eylül 2009 tarihinde <http://www.ozida.gov.tr> adresinden erişildi.
- Özel Eğitim. (2009). 11 Eylül 2009 tarihinde <http://orgm.meb.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin "engellilik farkındalığı" üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 399-430.
- TURGOK. (2009). *Türkiye görme engüllüleri kitaplığı*. 8 Şubat 2010 tarihinde <http://www.turgok.org/hakkimizda.php> adresinden erişildi.
- Visual. (2009). *Visual disabilities*. 20 Mayıs 2009 tarihinde <http://www.webaim.org/articles/visual/> adresinden erişildi.
- YökEngelli. (2010). 8 Nisan 2010 tarihinde <http://www.aa.com.tr/tr/yokte-engelli-ogrenci-çalışması-2.html> adresinden erişildi.
- World Health Organization (WHO). (2009). *Visual impairment and blindness*. 15 Mayıs 2009 tarihinde <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs282/en/index.html> adresinden erişildi.